

УДК: 338.43.911.3:32

І.О. Усик, здобувач Донецького національного університету (м. Вінниця)

ПРІОРИТЕТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

В статті досліджено сутність та походження поняття «геополітика», наведені тлумачення різних вчених та запропоноване власне бачення цієї дефініції. Висвітлено зміст та взаємозв'язок сучасних парадигм вивчення геополітики та економічного розвитку держави. Автором розглянуто місце України в глобальних економічних відносинах та проаналізовано потенціал для подальшого розвитку вітчизняної економіки за допомогою глобального індексу конкурентоспроможності та глобального індексу інновацій. Виявлено слабкі та сильні боки української моделі економічного розвитку та запропоновано власні пропозиції для покращення економічного розвитку та посилення місця України як геополітичного гравця. Автор стверджує, що дослідження факторів, які впливають на формування геополітичного середовища України, а також розробка пріоритетів державної політики, геополітичних цінностей та інтересів дозволить підвищити ефективність використання власних ресурсів для забезпечення економічного розвитку.

Рис. 1, Табл. 2 Літ. 13

И.А. Усик

ПРИОРИТЕТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕНДЕНЦИЙ

В статье исследована сущность и происхождение понятия «геополитика», приведены толкования различных ученых и предложено собственное видение этой дефиниции. Освещены содержание и взаимосвязь современных парадигм изучения геополитики и экономического развития государства. Автором рассмотрено место Украины в глобальных экономических отношениях и проанализирован потенциал для дальнейшего развития отечественной экономики с помощью глобального индекса конкурентоспособности и глобального индекса инноваций. Выявлены слабые и сильные стороны украинской модели экономического развития и приведены собственные предложения по улучшению экономического развития и усилению места Украины как геополитического игрока. Автор утверждает, что исследование факторов, влияющих на формирование геополитической среды Украины, а также разработка приоритетов государственной политики, геополитических ценностей и интересов позволит повысить эффективность использования собственных ресурсов для обеспечения экономического развития.

I.O. Usyk

PRIORITIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE UKRAINE GEOPOLITICAL TRENDS

In the article the essence and origin of the term "geopolitics" are different interpretations of scientists and offered his own vision of this definition. Deals with the meaning and relationship of contemporary paradigms of study of geopolitics and economic development. The author considers Ukraine's place in global economic relations, and analyzed the potential for further development of the national economy through Global Competitiveness Index and Global Innovation Index. Found weak and strong sides of the Ukrainian model of economic development and offered their suggestions for improving economic development and strengthening Ukraine's place as a geopolitical player. The author argues that studies the factors that influence the formation of Ukraine's geopolitical

environment and the development policy priorities, geopolitical values and interests will allow more efficient use of their resources for economic development.

Постановка проблеми. На даний час Європа і вся сучасна людська цивілізація загалом перебувають в стані трансформації світового порядку. Водночас, зміни, що відбуваються в Україні, збігаються з трендом загальносвітових зрушень та знаходиться в епіцентрі подій.

Найважливішим питанням в ескалації українського конфлікту є зміна зон економічного впливу. Світова система знаходиться на історичному піку територіального поширення ринкової економіки, проте моделі її розвитку стають все більш полярними, а тому побудова нового світового порядку і нової системи міжнародних відносин, в очікуванні яких політики і вчені знаходяться з моменту закінчення холодної війни, все більшою мірою залежить від ринкових факторів і транснаціональної конкуренції. Україна опинилася в епіцентрі геоекономічного протистояння двох торгових зон, що насувалися одна на одну з різних сторін.

Наша держава вже чверть століття є незалежною, але тільки зараз в неї з'явився шанс перетворитися з об'єкта світових геополітичних відносин в суб'єкт, що має свої пріоритети, цілі та прагнення і вміє їх відстоювати. Для зміцнення цього статусу Україна має усвідомити свої конкурентні переваги на світових ринках, чітко визначити місце в глобальній геополітиці, намітити цілі власного розвитку та визначити методи їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблем, які розглядаються. Геополітичним відносинам та її трансформаційним особливостям у світовій економіці приділяється неабияка увага. Цим питанням присвячені публікації видатних закордонних вчених, таких як: Дж. Стігліца і П. Кругмана, а також М. Алле, У. Бека, Л. Клейна, М. Пареті, М. Портера, Дж. Сореса та ін. Останнім часом цю проблему активно досліджують і вітчизняні науковці, зокрема О. Білорус, А. Гальчинський, Д. Лук'яненко, А. Мазаракі, Т. Мельник, Ю. Пахомов, А. Поручник, С. Соколенко, А. Філіпенко та ін.

У роботах науковців розглянуто загальнотеоретичні та методологічні проблеми глобалізації, трансформації суспільства та їхнього впливу на сучасні загальносвітові процеси. Однак питання щодо впливу глобальних трансформаційних процесів на економіку окремих країн, на пошук свого місця у системі світового господарства (СГ) і міжнародних економічних відносинах (МЕВ) та розробки геополітичних цілей на шляху економічного розвитку вивчені недостатньо.

Це стосується країн, які нещодавно стали самостійними суб'єктами глобальних геополітичних відносин і поки остаточно не визначилися зі своїм місцем у системі СГ, зокрема й України

Метою публікації є дослідження стану економічного розвитку та розробки стратегічних пріоритетів України в контексті глобальних геополітичних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Для більш глибокого розуміння проблематики необхідно визначитись із сутністю тлумачення поняття «геополітика».

У колективній монографії «Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку» розглянуто альтернативи геополітичної стратегії України на двох рівнях – глобальному, тобто на рівні ключових геополітичних контурів, де відбувається взаємодія України із світовими центрами сили; і регіональному, на якому формується геополітична стратегія України щодо окремих країн, наддержавних структур і міжнародних організацій [1].

М. Требін зазначає, що з історико-філософської і методологічної точок зору виникнення геополітики обумовлене передусім необхідністю осмислення нових політичних реалій, що склались у світі на межі XIX-XX ст. Геополітичні ідеї і сама

геополітика виникли й набули розвитку як закономірний результат становлення органістичних теорій суспільства, ідей і концепцій географічного детермінізму, які панували в тогочасному західному філософсько-політичному мисленні. Традиційно геополітику ототожнюють з прагматизмом, з одним із відгалужень політичного реалізму, який трактує міжнародні відносини як силові відносини держав, що прагнуть контролювати певні території [4].

Таблиця 1

Підходи до трактування поняття «геополітика»

<i>Автор</i>	<i>Зміст поняття</i>
Г. Рудий [5]	Наука, яка визначає стратегічне спрямування держави. Вона вкрай потрібна для розвитку політичної культури громадян. Прийняття політичних рішень неможливе без урахування геополітичного розшарування зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних пріоритетів держав світу, котрі постають величезними геополітичними полюсами і, насамперед, таких велетнів, як США, Росія, Німеччина, Японія, Китай та ін. Узагалі, в більшості країн світу до геополітичної проблематики досить прискіплива увага владних структур.
Н.О. Васюк [6]	Має міждисциплінарний характер у державно-політичних взаєминах та можливостей його використання в політичній практиці. Це і зумовлює можливість здійснювати аналіз у галузі політичних, економічних, географічних, юридичних, філософських наук, а також в контексті науки державного управління.
П.І. Федорук [7]	Постала як самостійна наука на межі ХІХ – ХХ століть, заклавши фундамент для концепції, які мали значний вплив на розвиток людства протягом всього минулого століття, та, вочевидь матимуть у майбутньому. Сучасна геополітична наука, яка динамічно розвивається, оперативно реагує на зміни, що відбуваються у світі, досліджує потенційні можливості держав ініціювати і брати участь у такому влаштуванні світових процесів і тенденцій, які дозволили б використовувати власні політичні, економічні, культурно-цивілізаційні, інформаційні, територіаль-но-просторові ресурси для реалізації своїх інтересів.
Ю.І. Шмаленко [8]	Становить теорію обґрунтування та практику реалізації державою своїх життєво важливих інтересів, які обумовлені геополітичними факторами. Геополітичний фактор - це, як правило, сукупність географічних параметрів, що зумовлюють відповідний напрямок у політиці держави по забезпеченню її життєво важливих інтересів на певному етапі розвитку.
В.І. Стафійчук [3]	Наука про багатогранну політику держав та інших суб'єктів, спрямована на вивчення можливостей активного використання данностей геопростору в інтересах військово-політичної, культурно-інформаційної економічної та екологічної безпеки в межах відповідних полів взаємодій.

Таким чином, можна стверджувати, що геополітика - це молода наука, що динамічно розвивається та вивчає комплексний підхід до визначення політичних, економічних, культурних та військових цілей та методів їх досягнення.

Методологічною основою сучасного підходу до вивчення геополітики є ряд парадигм, що містить системний аналіз чинників. До них модна віднести геоekonomіку та циклічну парадигму.

Геоekonomіка розглядає світ так, ніби у ньому існує одна держава. Серед найяскравіших представників геоekonomіки варто назвати Ф. Реріга (перша геоekonomічна конструкція світу), Ф. Фукуяму, Ф. Броделя, К. Санторо, Ж. Атталі, О. Венгерова, К.Гаджієва та ін.

Циклічна парадигма в геополітиці базується на довготривалих циклах розвитку світового господарства М. Кондратьєва. Вивченню циклічності розвитку суспільства та визначенню його факторів приділяють велике значення закордонні вчені А. Тойнбі, Дж. Голдстайн, І. Валлерстайн, В. Цимбурський, Дж. Модельські, В. Томпсон, П. Тейлор та ін. Суть парадигми полягає у тому, що геополітична система світу змінюється циклічно під впливом певного ряду чинників, до того ж, економічний є одним із визначальних. Зміна циклів зумовлює перегрупування великих держав, зміну їхніх геополітичних полів та інституційне облаштування світу. Дослідження геополітичних циклів потребує системного підходу, особливо при вивченні чинників, які виводять державу на пік хвилі.

Економічним показником геополітичної ваги держави є визначення її конкурентоспроможності. Найбільш комплексним вимірювачем конкурентоспроможності країн на сьогодні є Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК), що визначається Всесвітнім економічним форумом з 2004 р..

Цей показник узагальнює оцінки більш ніж 1300 незалежних експертів з різних країн і сфер діяльності та дані офіційної статистики країн. ГІК формується на основі розрахунку 114 показників, що інтергуються у 12 підіндексів, згрупованих у три групи залежно від домінування факторів розвитку країн: базові умови розвитку, фактори-катализатори або підвищувачі ефективності та фактори інновацій та розвитку [9]. З усіх первинних показників 2/3 – це результати опитування керівників бізнесу, 1/3 – дані офіційної статистики. Опитування бізнесу для розрахунку ГІК за 2015 рік проводилось у січні-березні 2015 року, більшість статистичних даних взято за 2014-2015 роки [10].

ГІК визначає здатність економік забезпечувати більш високу продуктивність бізнесу і, як наслідок, більш високі темпи економічного зростання й економічного добробуту нації. Позиції України за ГІК впродовж останнього десятиліття коливаються між 68 та 89 місцями (табл. 2).

Таблиця 2

Місце України у рейтингу ГІК за 2005-2015 роки

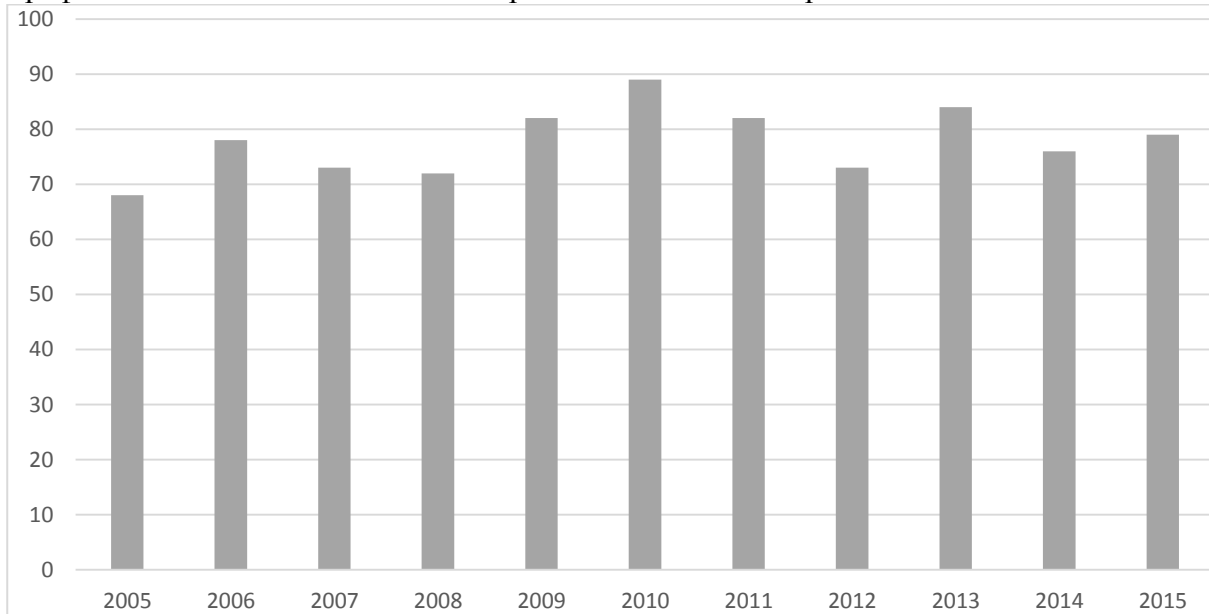
Рік	Місце
2005	68
2006	78
2007	73
2008	72
2009	82
2010	89
2011	82
2012	73
2013	84
2014	76
2015	79

Складено за джерелом [11]

Стабільним є віднесення України до країн, які характеризуються високою політичною і економічною нестабільністю, інвестиційною непривабливістю, високими

ризиками у господарській діяльності, пов'язаними передусім з неефективністю ринків та інституцій, незахищеністю прав власності, високим рівнем корупції.

Графічно наведенні данні можна зобразити за допомогою рис. 1.

Рис. 1. Місце України у рейтингу ГІК за 2005-2015 роки

Складено за джерелом [11]

Аналіз ГІК України за останнє десятиліття показує, що позитивна його динаміка у 2011, 2012 та 2014 роках відбувалася переважно за рахунок росту за такими складовими, як «макроекономічне середовище», «інфраструктура», «ефективність ринку товарів» і «рівень розвитку бізнесу». Однак, можна говорити, що зростання позицій України мало екстенсивний, а не інтенсивний характер і було пов'язане передусім із посткризовою стабілізацією, а не зі зростанням продуктивності і нарощуванням інноваційності економіки.

Істотним для нашого дослідження є також падіння на одну позицію рівня технологічної готовності, адже враховуючи зменшення цього показника в 2014 році на 13 позицій, загальний спад є дуже відчутним. Зменшення субіндексу спричинено зниженням рейтингу за показниками наявності нових технологій та їх трансферу, а також невисокої кількості користувачів широкосмугового Інтернету.

За оцінками експертів, найбільш проблемними факторами для ведення бізнесу у нашій країні визначено (в порядку зменшення): корупцію, ускладнений доступ до фінансів, інфляцію, політичну нестабільність, високі податкові ставки, неефективну державну бюрократію, складність податкового законодавства, регулювання валютного ринку, часту зміну урядів.

Нажаль вже не один рік Україна переходить від стадії розвитку, керованої базовими факторами (дешева сировина та некваліфікована робоча сила), до стадії, керованої ефективністю (ефективність впровадження інновацій та сучасних ІКТ, тощо).

Досить значним (на 20 позицій, з 92-го до 72-го місця) є зростання субіндекса «Інновації та фактори вдосконалення». Відрадно, що здатність до інновацій зросла на 30 позицій, модернізація виробничого процесу – на 27, якість науково-дослідних інститутів – на 26, державні закупівлі високотехнологічної продукції – на 25. Однак відзначені покращення слабо корелюють з даними офіційної статистики, за якими за 2015 рік в Україні не збільшилась ні наукоємність ВВП, ні питома вага витрат на НДДКР реального сектору економіки, ні частка інноваційно активних підприємств.

Тому, мабуть, можна швидше говорити про відносно покращення розвитку інноваційної сфери в 2015 році до 2014 року, ніж її реальне вдосконалення [10].

Не даремно в нашому аналізі приділено велику увагу інноваціям та їх частці в економічному розвитку нашої держави. Саме інноваційна модель розвитку національної економіки на сьогодні є найсучаснішою, що забезпечує швидке економічне, технічне, соціальне та військово-політичне зростання державі.

Аналізуючи значення індексу інноваційного розвитку, можна помітити, що Україна за цим індексом поряд, а інколи і випереджає країни зі значно вищим рівнем життя населення (Естонія, Словенія, Іспанія). Україна має більш значення порівняно з іншими країнами за такими показниками, як кількість населення, що отримало додаткову освіту після закінчення середньої школи (на 100 осіб населення віком 25-64 роки), частка витрат на дослідження та розробки в середньо- та високотехнологічних секторах промисловості, частка у ВВП витрат на інформаційні та телекомунікаційні технології, зайнятість у сфері високотехнологічних послуг, зайнятість у середньо- та високотехнологічних секторах промисловості, кількість зареєстрованих торговельних марок на мільйон осіб населення [9].

Згідно з Глобальним індексом інновацій (ГІІ), який щорічно підраховує видання Bloomberg, у 2015 році Україна зайняла 33 місце серед 50 найбільш інноваційних країн у світі, а в галузі вищої освіти українська держава увійшла до списку лідерів разом з Південною Кореєю, Японією, ФРН і Фінляндією. Щорічний індекс Bloomberg розраховується на основі шести факторів: науково-дослідні розробки, де Україна займає 42 місце серед інших країн, вища освіта (5 місце), науковий персонал (41 місце), хай-тек компанії (35 місце), виробництво (50 місце) і патенти (10 місце) [12].

Однак ці показники є не стільки результатами інноваційного розвитку, скільки його передумовою. Тобто, високі значення вказаних показників засвідчують не стільки високий рівень інноваційного розвитку, а швидше можливості його забезпечення в майбутньому за умови ефективної реалізації інноваційної політики та дієвості інших чинників.

Водночас Україна вчасно не скористалася програмами участі в проектах наукового та інноваційного розвитку ЄС, що зумовило певне відставання української науки від загального наукового прогресу; українська дипломатія в умовах становлення суверенної держави недостатньо використовувала науково-технологічне співробітництво як інструмент забезпечення зовнішньополітичних інтересів. Однак, незважаючи на об'єктивні обставини, можна стверджувати, що Україна за певними напрямками науково-технологічного комплексу має досить унікальний потенціал для інтелектуального прориву в Європу і на світову арену.

Україна дуже вигідно розташована з геополітичної точки зору, у наявності є ресурси - трудові, природні, кваліфікована робоча сила, а за рейтингами Україна входить до десяти країн світу, які готують висококваліфікованих програмістів, в країні працює близько 4 тисяч ІТ-компаній, щороку з вищих навчальних закладів випускаються десятки тисяч молодих фахівців. Експерти прогнозують значне зростання прибутків ІТ-сфери та інвестицій у цю галузь загалом.

Сучасний світ стрімко змінюється. Як стверджують деякі науковці, людська цивілізація стоїть на порозі Третьої економічної революції, авангардом якої є інноваційні технології в галузі енергетики [13]. Останні тенденції в інноваційному розвитку національної економіки отримали назву «Smart-політика», сутність якої полягає в контексті якісно нових, перспективних стратегічних пріоритетів розвитку держав, до яких відносять інформаційно-інтелектуальний потенціал, що створюється в рамках діяльності науково-дослідних інститутів і центрів.

Інтереси України полягають у використанні можливостей для реалізації Smart-політики, здатної забезпечувати умови для інноваційної діяльності в країні і на

міжнародній арені, для просування широкомасштабних ініціатив, спрямованих на вирішення глобальних проблем; для підтвердження тісної співпраці з провідними економічно розвинутими країнами світу та міжнародними економічними організаціями, для позиціонування держави як активного актора світової спільноти і для покращення її міжнародного іміджу. Smart-політика має стати одним зі стратегічних пріоритетів розвитку України, оскільки в політичному плані - це авторитет держави, в економічному - інструмент реалізації соціально-економічного розвитку країни, в національному - інтеграція в глобальне інтелектуальне суспільство.

Тому найважливішим завданням економічного розвитку на найближчі роки для нашої країни слід вважати рішучу комплексну структурну трансформацію економіки з метою підвищення питомої ваги високо-технологічного, інноваційного сектору. Забезпечення сталого і довготривалого економічного розвитку вимагає сформувати сектор інноваційних технологій. Крім того, цілі економічного розвитку України на сучасному етапі вимагають обов'язкового державного втручання в забезпечення домінування промислового, наукоємного, а не сировинного і продовольчого сектору.

Висновки. Сьогодні світ стрімко змінюється, він стоїть на порозі початку вирішальної стадії Третьої промислової революції, яка обумовлена поєднанням нових комунікаційних технологій та енергетичного режиму. В цих умовах надзвичайно важливим для теорії і практики є вміння вчасно розпізнати і врахувати, як відбуваються зміни з тим, щоб на фундаменті Третьої промислової революції побудувати економіку нового типу. Україна має чітко встановити пріоритети свого стратегічного розвитку, виходячи з цього, визначитись із своїм позиціонуванням на світовому ринку та дослідженнях факторів, які впливають на формування геополітичного середовища України, а також розробка пріоритетів державної політики, геополітичних цінностей та інтересів дозволить підвищити ефективність використання власних ресурсів для забезпечення економічного розвитку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Снігир О. В. Україна у геополітичних концепціях Європейського Союзу: динаміка «об'єкт-суб'єктивних» відносин / О. В. Снігир // автореф. дис. к.політ.н.: спец. 21.01.01. – К., 2004. – 16 с.
2. Шмаленко Ю.І. Просторове розташування України в сучасному геополітичному інтер'єрі / Ю.І. Шмаленко // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. - Одеса: Астропринт, 2001. - Вип. 10-11. - С. 145-149.
3. Стафійчук В.І. Транснаціональні корпорації як нові геополітичні суб'єкти / В.І. Стафійчук, Ю.О. Барабаш // Український географ. ж-л., 2003 - № 2 – С. 99-107
4. Требін М.П. Глобалізація як визначальний вектор розвитку сучасної цивілізації [Текст] / М. П. Требін // Проблеми державно-правового розвитку в умовах європейської інтеграції і глобалізації. - Х. : Право / АПрН України, НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування, НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2008. - С. 26-29
5. Рудий Г. Що таке геополітика? / Г. Рудий // Віче. – 2006. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/361>
6. Васюк Н. О. Геополітична стратегія держави кризового суспільства: стан наукових досліджень / Н. О. Васюк // зб. наук. пр. – Х. Теорія та практика державного управління: ХарРІ НАДУ, 2014. – № 3 (46). – 308 с.
7. Федорук П.І. До питання про геополітичні цінності сучасної України / П.І. Федорук // Держава і право. Зб. Наук. праць. – Київ, 2011 – №54 – С. 735-738.
8. Шмаленко Ю. І. Геополітичні пріоритети України в сучасному світі / Ю. І. Шмаленко // автореф. дис. ... к.політ.н.: спец. 23.00.04 / Ю. І. Шмаленко. – Одеса, 2002. – 19 с.

9. Яцишина І.В. Соціальне спрямування інноваційної економіки: досвід, тенденції, наслідки: монографія / І.В. Яцишина. – Кам'янець-Подільський: Сисин Я. І., 2012. – С. 158-159.

10. Яцишина І.В. Інноваційність глобальної конкурентоспроможності України / І.В.Яцишина // Економіка в контексті інноваційного розвитку: стан та перспективи: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. – Ч. 2. – С.43-45.

11. The Global Competitiveness Reports. World Economic Forum. [Electronic resource]. – URL: <http://www.weforum.org/reports>

12. Макаренко Є.А. Smart-політика як стратегічний пріоритет інноваційного розвитку України / Є.А.Макаренко // Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах: матеріали наук. конф. Київ, 2015. – С. 19-21.

13. Макуха С. М. Трансформация экономической системы в условиях третьей промышленной революции / С. М. Макуха // Вестник Тульского филиала Финуниверситета. – Тула: ТулГУ, 2015. – С. 245-248.